

D • N

28/1 1954

Monarkin och folket

Av partierna är högern det enda som positivt tar ställning till monarkin. "Högern slår vakt om den folkliga självstyrelsen och det därmed historiskt förbundna svenska kungadömet", heter det. Saken kan te sig som en ren floskel; kungadömet är förbundet med folkstyrelsen endast på det sättet att kungarna i det längsta motarbetat demokratin. Möjligen har programskrivarna fångats av den gamla föreställningen att monarkerna egentligen varit folkets språkrör; samma tanke som motiverade talet om Hitler som den tyska folkviljans man. Mera sannolikt är väl att sammanställningen på enklaste möjliga sätt vill uttrycka att man är både demokrat och monarkist.

Utan tvivel "slår högern vakt" om monarkin. Varje kritisk antydan, ja, varje oroande historisk uppgift om kungadömet mottas med förfäran i den konservativa pressen. Den kungliga aktivismen under första världskriget eller de senaste årens avslöjanden är fortfarande okända för läsarna av exempelvis Svenska Dagbladet. Högerns publicister sveper i dylika sammanhang omedelbart in sig i åldriga klicheer om statskloshet, ansvarskänsla och vördnad för tronen. Varför? Hållningen var naturlig på en tid då kungen var Allmänna valmansförbundets främste rådgivare och ibland gjorde partiet verklig nytta. Nu kan den synas irrationell, ty det är väl inte många som hoppas på en kunglig aktion för att hjälpa en beträngd höger i ett kritiskt läge. Men traditionen är stark, och inom den överklass som högern fortfarande i så mycket anknyter till är ett slags undersåttlighet fortfarande självfallen, den hör till de välsinnades uniform. Det är fåfängt att, såsom ofta sker, spåra djupa och illasinnade planer bakom dylika attityder. Tanklösheten bakom de av respekt och korrekthet stelrande blickarna är det svårt att överdriva.

Bondeförbundet och folkpartiet säger ingenting om denna sak. Vore de tvungna att

prestera en formulering, bleve den väl ungefär densamma som högerns, möjligen med tillsats av några ord om det urgamla bondesamhället i det ena fallet och ett betonande av parlamentarismen i det andra. Socialdemokraterna förklarar i programmet kort och gott: republik. Därmed avses naturligtvis inte att man skall arbeta för republik. Tvärtom, det har ofta energiskt framhåvits. Alldeles betydelselös är emellertid programpunkten inte, det framgick senast år 1944, då Per Albin Hansson misslyckades i sitt försök att avskaffa den. Det är en varning som här uttalas; om monarken gör något försök att styra, blir han avskedad, han får, liksom domarna i England, sitta kvar "så länge han uppför sig bra". Det är en rimlig tankegång, skada bara att även inom den socialdemokratiska pressen — ehuru mindre här än på andra håll — en ton av äkta fromhet smugit sig in i propagandan. Ibland får man rent av intrycket att kungarna skulle vara lika förståndiga som hr Erlander.

Och folket? Ja, det vore underligt om folket, roat av kungareportage och kungaskvallor och då och då upplöst om att kungarna är förträffliga, skulle känna någon bitterhet över institutionen. En omröstning skulle sannolikt ge ett överväldigande positivt utslag. Själva frågan skulle för de flesta te sig lika underlig som ett förslag att på en gång avskaffa grundlagen och serierna i tidningarna. Saken betyder inte mycket, säger man, och i den mån den betyder något är den trevlig.

Denna inställning bör visserligen inte överbetonas. Det sägs

ofta att kungadömet måste vara kvar för att roa folk; man vill ha korteger och parader och stått av alla slag. Sådant kan ordnas utan monarki; den franska republiken har alltid enligt Rousseaus rekommendationer "enat" folket genom patriotiska ceremonier i stor stil. Av förhållandet att folk ser på kungar och vaktparader får för övrigt inte slutsatsen dras att dylika ting är nödvändiga. Skådelystna och folk som har ledigt beger sig självfallet till alla skådespel i närheten, från Dagens Nyheters sexdagslopp till en olyckshändelse. Då till detta kommer att myndighetspersoner och skolbarn kommanderas fram och att nöjet framställs som en patriotisk plikt, är det inte underligt med folkmassor vid kungliga evenemang. Det fanns applåderande skaror på gatorna i Paris både då tsaren red in i mars 1814 och då Napoleon kom tillbaka ett år senare. För några dagar sedan var det den förut okände monsieur Coty som mängdens bifall gällde.

Hela inställningen till monarkin kunde utan tvivel snabbt förändras; den är så pass ytlig att ett enda felgrepp kunde leda till en omkastning. Den kungliga oförargligheten är det centrala i populariteten.

Ett är säkert: en kampanj för republik skulle möta starkt motstånd, med likgiltigheten som bundsförvant, den skulle under alla förhållanden leda till svåra konflikter om det nya statsskickets gestaltning. En sådan kampanj vore inte desto mindre en plikt för alla republiktroende om det vore något stort att vinna. Så är det inte. Monarkin är irrationell, men dess skadeverkningar är inte betydande. Detta inses i grunden av alla; kravet om republik just nu tenderar därför att bli en menlös, billig och skenbar form av radikalism. Men från denna truism är det långt till godtagande av monarkins nuvarande gestaltning och konsekvenser. Här finns reella och aktuella problem, även om de inte är livsviktiga.

"Voortrekkers" har kommit hem

"Engelsmännen har den ekonomiska makten, boerna den politiska": så brukar man stundom schematiskt skildra läget i Sydafrika, framhåller Herbert Tingsten på kultursidan i en artikel om den politiska kampen mellan Malans nationalisterna och motståndarna, United Party. I ras rågan stöder oppositionen en politik som endast till graden av öppet förtryck skiljer sig från Malans, men fördomarna är dock starkare i "boerpartiet". På grund av valsystemet har nationalisterna en klar majoritet i parlamentet trots att de flesta väljarna stöder oppositionen, och genom en rad åtgärder har Malan säkrat partiets maktställning: "allt tyder på att voortrekkers kommit hem på allvar".

Se sidan fyra, spalt två

Boer och engelsmän

"I DET FÖRFLUTNA har vi känt oss som främlingar i vårt eget land, men i dag hör Sydafrika oss till än en gång. För första gången sedan unionen är Sydafrika vårt eget. Gud give att det alltid förblir vårt eget." Så sade dr Malan i det första tal han höll sedan han efter valsegern 1948 blivit premiärminister. Orden är ett gott vittnesbörd om hur han och nationalistpartiet känner det. Efter alla kompromisser och koalitioner hade äntligen afrikanderna, voortrekkers ättlingar, kommit till makten; det var slut med den regim som innebar att afrikander — Botha, Hertzog, Smuts — styrde med stöd av briter och vek undan för briterna. Men den andra linjen, den självklara grundvalen för Malans paroll, var att nationalismen i betydelsen av de vitas totala vält över de andra rasgrupperna segrat. Valet hade vunnits i det tecknet. Nationalistpartiets främsta propagandapunkt var att motståndarna, Det förenade partiet (United

Ledaren för det "engelska" partiet i Sydafrika, Strauss, är självafrikand, holländarättling — utan denna börd hade han inte blivit vald till partiledare.

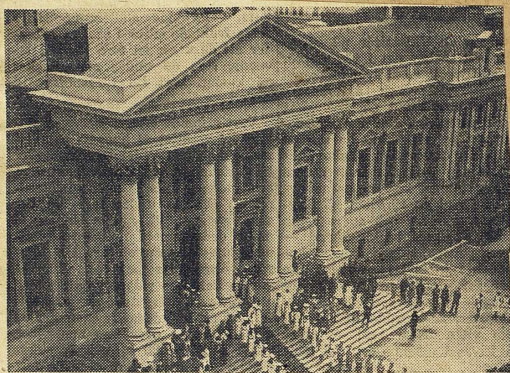
Party), inte var helt pålitliga på den punkten. Med särskild energi hade man under valkampanjen angripit premiärminister Smuts närmaste man, Jan Hofmeyr, som verkat för tolerans och uttalat förhoppningar om en successiv utvidgning av de svartas rättigheter.

Det nationalistiska partiet säger sig ofta företräda sydafrikansk patriotism, men uppenbarligen är det främst ett uttryck för boerpatriotismen. Afrikanderna, avkomlingar av holländare med starka inslag särskilt från franskt (hugenotter efter ediktet i Nantes) och tyskt håll, känner sig med rätta som det gamla invandrarfolket; miljön och historien har kommit den nationella känslan att riktas mot både infödingarna och briter. Ett väsentligt moment i tron på särprägel och kallelse, i känslan av att man är ett folk, är att det inte finns, inte längre finns, ett moderland som man hör samman med och kan återvända till; Holland torde för de flesta afrikander vara minst lika främmande och avlägset som Sverige är för svenskamerikanerna efter några få generationer. Briter i Sydafrika må tänka och tala om sig själva som sydafrikaner, de är dock samtidigt briter till språk, kultur och politiska traditioner, de har kvar moderlandet i Europa, de tvekar mellan det nya landet och det gamla — delvis just därför att det nya landets speciella patriotism inspireras och färgas av motsättningen till England. För att förstå läget kan man tänka på förhållandet mellan finnar och svenskar i Finland under något äldre tid, men får då komma ihåg att konflikten mellan de båda folkgrupperna inte på långt när haft samma skärpa som mellan boer och engelsmän.

Ekonomiskt-socialt föreligger skillnader mellan de båda folkgrupperna, som visserligen sakta utjämnas, men ännu bidrar till den politiska spänningen. Av jordbruksbefolkningen är 80—85 procent afrikander, den mest välstående och sannolikt den mest nationellt medvetna delen av boergruppen. Men av denna befolkning har massor av "fattiga vita" flyttat till städerna, liksom de övertaliga jordbrukarna i Sverige i slutet av 1800-talet drevs till industrin eller till USA. Engelsmännen var av gammalt bosatta i städerna; relativt många var förmögna eller burgna, handeln, gruvorna, industrin var briter. Följden har blivit att afrikanderna visserligen i stigande utsträckning fått inflytande och positioner inom stadsnäringarna, men fortfarande bildar en oproportionerligt stor del av den vita medel- och underklassen (i den mån det är rimligt att tala om en underklass). I Kapstaden och Johannesburg är det lätt att fastställa att de flotta stadsdelarna är bebodda mest av engelsmän, medan afrikanderna helt dominerar inom enklare vita områden. Schematiskt talas det stundom om att engelsmännen har den ekonomiska, boerna den politiska makten; lika schematiskt kan man beteckna nationalismen som ett rödgrönt block, som stött av jordbrukare, tjänstemän och arbetare står i motsatsställning till engelsmän å ena sidan och infödda å den andra. Ett vagt drag av antikapitalism liksom av antisocialism ingår i boernas attityd, en av förklaringsarna till frändskapen med nazismen. Judarna, som beräknas till över hundra tusen, hör till den brittiska gruppen och kan på grund av sin genomsnittliga goda ekonomiska ställning och sin tendens till tolerans i rasfrågor sägas representera det idealtypiska, det extrema inom denna grupp. Detta gör det förstället att boerna, som på voortrekkers tid betraktat judarna som föregångare, ofta tillägnat sig även nazismens antisemitism; mellan 1939 och 1950 fick judar inte bli medlemmar av det nationalistiska partiet.

De båda stora partierna är emellertid inte rent "nationellt" bestämda. De afrikaansspråkiga är emellertid omkring sextio procent av den vita befolkningen (nästan alla boer talar engelska, under det att åtskilliga tiotusental engelsmän inte talar afrikaans), men

mellan en fjärdedel och en tredjedel av dem röstar med det "engelska" partiet, United Party. Nationalisterna har aldrig vunnit majoritet bland de röstande, endast i parlamentet. Vid 1953 års val fick nationalisterna 88 platser i representanthuset mot 57 för United Party och 5 för arbetarpartiet; röstsiffrorna var 598.000 för nationalisterna och 576.000 för United Party, men om de icke omstridda platserna räknas med måste de reella röstetalen sättas till över 700.000 för United Party mot över 600.000 för nationalisterna; 1948 var United Party än mera överlägset.

Parlamentshuset i Kapstaden.

Detta egendomliga förhållande förklaras blott till en del av själva systemet med majoritetsval. De huvudsakliga faktorerna är tre. Jordbruket är starkt överrepresenterat enligt författning och konvention; en lantvalkrets har ungefär 20 procent färre väljare än en stadsvalkrets. Den under nationalistregeringen genomförda valkretsfordelningen gynnar det härskande partiet även genom s. k. valkretsgeometri. Slutligen är, delvis på grund av dessa omständigheter, United Party mera koncentrerat till vissa valkretsar än nationalistpartiet. Det senare partiet vinner alltså sina mandat billigare än det förra; betecknande är att 1953 13 representanter för United Party valdes utan valstrid, men blott 2 nationalist.

Striden mellan de två stora partierna utkämpas på en rad fronter. Sydafrika är antilibertalt i sin inställning till rasfrågan, men gammallibertalt när det gäller de vitas ekonomi; United Party kritiserar likväl nationalistpartiet för dess halvstatliga gruv- och industriföretag på vissa områden (järn, kol) och kräver en ännu friare ekonomi. Viktigare är förhållandet till England och samväldet. Nationalistpartiet är principiellt för republik och utträde ur samväldet, medan United Party entusiastiskt håller fast vid den brittiska förbindelsen. Helt nyligen har Malan förklarat att en ändring på denna punkt inte skall genomföras annat än med stöd av en klar folkmening, och man kan därför anta att intet görs förrän efter nästa val eller en särskild folkomröstning. Nationalisterna begär att England skall avstå Bechuanaland och de båda konklaverna Basutoland och Swaziland till unionen; England har lovat att detta inte skall ske mot de infödda befolkningarnas önskan, och dessa folkgrupper är helt naturligt rädda för att byta ut engelskt mot boernationalistiskt välde. De frihetsfientliga lagarna har i viktiga avseenden motarbetats av

United Party, som särskilt reagerat mot att makten koncentreras hos regeringen och enskilda ministrar, medan domstolarna åsidosätts; United Party var exempelvis för lagen mot kommunism, men ville inte ge justitieministern så stora befogenheter. De frågor som kan betecknas som framför allt maktfrågor har lett till hetsiga konflikter. Tiden för förvärv av medborgarrätt har ökat från två till fem år, och regeringen har vid dylika avgöranden fått ökad makt; enligt United Party vill man härigenom avstänga engelska och andra nationalistfientliga immigranter från valrätt. De nationalistiska myndigheterna har begränsat invandringen — som sannolikt också nedgått, därför att folk inte vill komma till det nuvarande Sydafrika — genom att avvisa personer som inte antas vara politiskt välsinnade; nedgången av invandringen, som under vissa år lett till ett överskott av utflyttade, betraktas av United Party som farlig för landet och för partiet. Mandatområdet Sydvästafrika, under första världskriget erövrat från Tyskland, har av nationalisterna tilldelats sex platser i parlamentet, och dessa mandat har inneburit en ren förstärkning av partiet. Skämtsamt sägs det att medan i andra länder väljarna utser regering, har i Sydafrika regeringen börjat utse sina väljare.

Hur står partierna i rasfrågan? Valprogram och offentliga tal visar att nationalismen är mera aggressiv, medan United Party säger ungefär detsamma i mildare termer; på ena sidan talas mer om "de vitas välde" (white supremacy), på den andra mer om "ledning" och "förmyndarskap" (guid-

från rösträtt vid allmänna val. Inom United Party finns liberala stämningar som saknas inom nationalistpartiet. Det är betecknande att en väldig majoritet av de engelska studenterna protesterade mot Malans krav på total apartheid vid universiteten. Men då det gäller att konkurrera om vita väljare, och särskilt om marginalväljare av afrikandursprung, duger inga toleransens paroller,

Inrikesminister Dönges, extrem men inte odiplomatisk, räknas som den fjärde från toppen i nationalistpartiet.

och United Party har just under de senaste åren framhåvt sin "vithet" och avvisat alla beskyllningar för att partiet skulle styras av "kaffervänner".

Dr Malan fyller i år åttio år. Det anses sannolikt att han snart avgår och möjligt att hans efterträdare under kort tid blir den 72-årige finansministern Havenga, vars något moderatere "afrikanska" parti genom att uppgå i nationalistpartiet säkrat dettas välde. I tur därefter står Strydom, 60 år, partiets ledare i Transvaal, extremisten framför andra både när det gäller engelsmän och infödda; han har en gång givit uttryck åt förhoppningen att vita, om de av misstag skulle arresteras av infödda polismän, hellre skulle begå mord än tåla denna skam. En fjärde ledare är femtiåringen Dönges, i höst vald till ledare i Kap, kanske lika extrem som Strydom, men mera diplomatisk. — Smuts och Hofmeyr avled 1950 respektive 1948, och United Party har nu ingen auktoritativ ledare. Strauss är en korrekt, något färglös advokat för sitt parti, med ett patos som verkar professionellt, en tendens att räkna mer på motståndarnas blamager än på egna insatser; trots att han är afrikand — en viktig förutsättning för valet till partiledare — kallas han i den enklare agitationen "lord" Strauss, en nationalistkvickhet av gammalt märke.

Hos den segrande nationalismen framträder allt starkare en världslos säkerhet, som vittnar om tro på fortsatt framgång. Då Malan förklarar att Smuts ingenting gjort för Sydafrika eller att FN styrs av Ryssland och Indien applåderas dessa vettlösa uttalanden av de trogna, och kritiken avhånas. Partiets disciplin är förstklassig, afrikaans går framåt i skolorna, delvis på grund av regeringens åtgärder, nu förbereder man utsträckning av rösträtten till

18-åringar och därmed rekrytering av nya väljare. Allt tyder inom det vita lägret på att "voortrekkers" kommit hem på allvar, att Malan blev bönhörd i juni 1948: "Gud give att det (Sydafrika) alltid förblir vårt eget." Men det finns en reell opposition inom den vita härskarklassen — och framför allt finns det missnöje och hat bland de förtryckta.

HERBERT TINGSTEN

ance och trusteeship). Britterna har under Smuts stött en politik som endast till graden av öppet förtryck skiljer sig från Malans, och de avvisar alla förslag om att utvidga de politiska rättigheterna; när det gäller indierna har det brittiska Natal gått i spetsen för undertryckandet. Och dock är det tydligt att en olikhet i inställning finns. Boerna har en helt annan tradition av patriarkaliskt välde, även om husfadern på farmen i samband med industrialiseringen alltmer ersatts av staten; fördomarna är här starkare, hårdheten mera självfallen. United Party har gått emot flera av de extremaste lagarna, framför allt — delvis av rena maktskäl — lagstiftningen om utestängande av alla färgade